

Ylirajaisen kirjallisuuden- tutkimuksen metodologiaa

Heidi Grönstrand, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä ja Mikko Pollari: *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*. SKS, 178 s.

Monikulttuurisuus ja ylirajaisuus ovat olleet 2010-luvun suomalaisen kirjallisuuden tärkeitä teemoja: puhutuimpien kirjailijoiden joukossa on ollut varsin monia maahanmuuttajataustaisia tai taustoiltaan monikulttuurisia kirjailijoita, useat kirjailijat julkaisevat kahdella tai useammalla kielellä ja kysymykset kulttuurien kohtaamisista ja etnisten vähemmistöjen asemasta kiinnostavat lukijoita. Ylirajaiset teemat ovat antaneet myös kimmokkeen tarkastella kirjallisuuden suhdetta kansalliseen uudella tavalla: missä määrin Suomen kirjallisuus on ollut aina ylirajaista?

Heidi Grönstrandin, Ralf Kaurasen, Olli Löytyn, Kukku Melkkaan, Hanna-Leena Nissilän ja Mikko Pollarin teos *Kansallisen katveesta* etsii tapoja tulkita Suomen kirjallisuutta ylirajaisena tai transnationaalisenä ilmiönä. Teoksen painopiste on kirjallisuuden metodologiassa: tavoitteena on purkaa metodologista nationalismia eli kansallisen kategoriaa tutkimusta ohjaavana lähtökohtana.

Kansallisen katveesta on käsitteistöltään ja lähestymistavoiltaan varsin koherentti teos. Tekijät paikantavat laajahkossa johdantoluvussa tavoitteensa osaksi monitieteistä keskustelua trans-

nationaalisuudesta ja pohtivat ylirajaisen ilmiöiden suhdetta kansalliskirjallisuuden historiallisiin lähtökohtiin. Luku sisältää myös käsitteellistä rajankäyntiä: kansainvälinen viittaa kansallisvaltioiden välisiin suhteisiin, kun taas transnationaalisuudessa painopiste on epämuodollisempien verkostojen ja yksittäisten henkilöiden toiminnassa. Ylirajaisuuden tekijät määrittelevät laajemmaksi, heuristiseksi kattokäsitteeksi, joka pitää sisällä moninaista kansallisen rajat ylittävää toimintaa. Välineeksi metodologisen nationalismin purkamiseen tekijät ehdottavat deterritorialisoivaa lukutapaa. Johdantoluvun ansiot ovat erityisesti transnationaalisuutta koskevien keskustelujen kokoamisessa yhteen ja käsitteiden päällekkäisten merkitysten selventämisessä. Käsitteitä on kuitenkin sikäli paljon, että niiden taustalla oleviin ylirajaisuus-, siirtolaisuus-, globalisaatio- ja nationalismitutkimuksen teorioihin ei paneuduta kovinkaan laajasti.

Kokoelman muissa luvuissa koetellaan käsitteistön ja deterritorialisoivan lukutavan toimivuutta erityyppisten aineistojen analyysissä. Tutkimusartikkeleissa painottuvat kirjallisen elämän erilaiset osa-alueet ja toimijat: polttopisteessä ovat vuorotellen kieli, kulttuuripolitiikka, yksityinen henkilö, lukemiskonteksti ja tutkija. Lähestymistavassa painottuu se, että ylirajaisuus voi toteutua hyvin erilaisilla tasoilla ja vaatii toteutuakseen monenlaisia toimijoita.

Heidi Grönstrandin artikkelissa ”Kirjallisuushistoria, kansakunta ja kieli” tarkastellaan Suomen kirjallisuuden moni-

kielisyyden historiaa ”yksikielisyyden paradigmaa” vasten. Aineistoina ovat Suomen kirjallisuushistoriat. Grönstrandin mukaan yksikielisyyden paradigma on toteutunut esimerkiksi siten, että kirjallisuushistorioissa ei ole juuri korostettu sitä, että kirjailija kirjoittaa useammalla kielellä tai sekoittelee useita kieliä teoksissaan. Grönstrand yhdistää kirjallisuushistorioissa näkyvän yksikielisyyden paradigman kansallisuusaatteen pitkään jatkuneisiin vaikutuksiin.

Ralf Kaurasen sarjakuvaa käsittelevässä artikkelissa haastetaan transnationaalisuuden käsitteeseen implisiittisesti sisältyvä ajatus siitä, että kyse olisi pelkästään valtion ohjailusta irrallisista epämuodollisista verkostoista. Kauranen korostaa, että suomalaisen sarjakuvan kansainvälistymisessä tärkeää on ollut yhtä lailla valtiollinen tuki kuin vapaamuotoisemat verkostot ja yksittäisten henkilöiden kontaktit. Artikkelin esimerkit osoittavat hauskaasti, että sarjakuva on lajina ollut aina ylirajaista, mutta kansainvälisyyteen liittyvät mielikuvat ovat muuttuneet. Jos 1950-luvulla tuontisarjakuvaa yritettiin torjua ulkomaisena roskana, niin nyt suomalaista sarjakuvaa kiitellään erityisesti kansainvälisestä menestyksestä.

Mikko Pollarin artikkelissa tarkastellaan 1900-luvun alun suomalaisen työväenkirjallisuuden ylirajaisuutta toimittaja ja kirjankustantaja Vihtori Kososen hahmon kautta. Kosonen oli aktiivinen toimija varhaisessa suomalaisessa työväenliikkeessä, ja hänellä oli kontakteja niin venäläisiin kommunisteihin kuin

Amerikan suomalaiseen työväenliikkeeseenkin. Kustannustyössään hän julkaisi käännöskirjallisuutta, jonka hän katsoi olevan edistyksellistä ja hyväksi työväestölle, mutta ei sitoutunut mihinkään aatteellisen linjaan. Pollari saa yksittäisen henkilön toimintaa tarkastelemalla esiin suomalaisen työväenliikkeen varhaisia transatlanttisia kytköksiä. Artikkelissa korostuu myös se, että vaikka työväenliikkeen ihanteisiin kuuluikin internationalismi, kansalliset lähtökohdat olivat suomalaisille sosialisteille monesti tärkeämpiä.

Kukku Melkkaan ja Olli Löytyn osuudessa keskiössä ovat lukija ja tulkinnalliset kontekstit. He analysoivat Johanna Holmströmin *Asfaltänglar*-romaanin saamaa ristiriitaista vastaanottoa. Artikkelissa selvitetään, millaisiin kulttuurisiin konteksteihin kriitikot tulkinnoissaan teoksen kytkevät, ja kuinka nämä kytkökset vaikuttavat heidän arvioihinsa. Tutkijat paikantavat vastaanoton ristiriidat erilaisiin odotuksiin siitä, millainen maahanmuuttajaromaanin pitäisi olla ja ketkä voivat puhua maahanmuuttajien äänellä. Romaanin kuvaamat nuoret naiset kuuluvat yhtäaikaaisesti moniin vähemmistöihin, ja heidän identiteettinsä muovautuu liikkeestä erilaisten positioiden välillä. Omassa tulkinnassaan romaanista Melkas ja Löytty näkevät romaanin ylirajaisena juuri näiden ominaisuuksien vuoksi.

Hanna-Leena Nissilän artikkeli ”Vuotoja kansallisessa säiliössä” on metodologinen retrospektio hänen väitöskirjaprosessistaan. Näkökulma on autoetnografinen

siten, että tutkija pohtii omaa paikantumisistaan suhteessa transnationaalisuutta koskevaan keskusteluun. Väitösprosessinsa aikana hän havaitsi omakohtaisesti, että metodologinen nationalismi vaikuttaa erilaisten instituutioiden kautta tutkijaan. Hän esimerkiksi sai kritiikkiä kiinnittymisestä kansallisiin ajattelumalleihin, vaikka juuri niitä yrittikin lähtökohtaisesti välttää.

Kansallisen katveesta tarjoaa tarkeitä metodologisia välineitä ajankohtaisen ja monitahaisen aiheen käsittelyyn. Teoksessa tartutaan esimerkiksi monikulttuurisuuskeskustelussa arkaluontoiseksi koettuun kysymykseen siitä, kuka saa puhua kenenkin puolesta. Tekijät käsittelevät suomalaisen kirjallisuuden suhdetta kansalliseen ilahduttavan suhteellisuudentajuisesti: kansallinen kehys ei ole pelkästään jotakin josta on päästävä irti vaan välillä hyvinkin hedelmällinen lähtökohta ja joka tapauksessa sellainen kategoria, joka jäsentää ajatteluumme. Se, että kansallinen on jo lähtökohtaisesti mukana teoksen kysymyksenasetteluissa, tuodaan avoimesti esiin.

Kriittisiä kysymyksiä herättää sen sijaan teoksen suppeus ja rajausta juuri kyseisiin näkökulmiin. Esimerkiksi kaunokirjallisten tekstien analyysi jää ainoastaan Melkkaan ja Löytyn artikkelin varaan – ja siinä pääosassa on vastaanotto. Samoin se, kuinka kirjailijat paikantavat itsensä suhteessa kansalliseen ja ylijarjaiseen jää sivummalle. Teoksen johdantososassa olisi ollut hyvä perustella, miksi juuri valitut näkökulmat on haluttu nos-

taa esiin ja miksi jotkut toiset kirjallisen elämän osa-alueet jätetty pois. Kritiikkinä voidaan myös todeta, että teoksessa ilmenee välillä hiukan monoliittinen näkemys suomalaisen kirjallisuuden historiassa ja tutkimuksessa pitkään ilmenneestä metodologisesta nationalismista. Voimakkaat kuvut yksikielisyyden paradigmasta ja kansallisesta kehyksestä kaipaivat tarkempia viittauksia kirjallisuushistoriaan ja muihin lähteisiin (esim. 9–12 ja 42–44), etenkin kun tekijät itsekin nostavat tajaan esiin poikkeamia ja säröjä näissä valitseviksi kuvaamisensa paradigmoissa.

Kokonaisuutena *Kansallisen katveesta* tarjoaa kuitenkin konkreettisia ja toimivia esimerkkejä siitä, kuinka sekä metodologinen nationalismi että keinot sen purkamiseen voivat löytyä monilta kirjallisen elämän tasoilta ja erilaisista tutkimuksen käytännöistä.

Elina Arminen

Avantgarden energiasokeudesta jälkifossiiliseen kokeellisuuteen

Antti Salminen: *Kokeellisuudesta. Historiallisesta avantgardesta jälkifossiiliseen elämään*. Helsinki: Osuuskunta Poesia 2015, 141 s.

Kirjallisuudenfilosofi ja kirjailija Antti Salmisen *Kokeellisuudesta*-kirjan lähtökohta perustuu vakaumukseen, että ”energian ajattelu on syytä ottaa kulttuuriteorian keskiöön” ja että energia täytyy nostaa kolmanneksi termiksi, ”joka saumaa ja sekoittaa yhteen kehon ja mielen, luonnon ja kulttuurin, inhimillisen ja ei-inhimillisen” (s. 7). Tätä ideaa, jota Salminen käsitteli Tere Vadénin kanssa jo *Energia ja kokemus. Naftologian essee*-kirjassa (2013), kehitetään *Kokeellisuudessa* varsinkin ranskalaisiin ajattelijoihin viitaten. Teos lähtee kuitenkin liikkeelle Barry Lordin määritelmistä, jotka koskevat modernia ja moderniteettia öljyn teollisen tuotannon alun ja halvan öljyn lopun välisenä aikana. Moderni avantgarde pitäisi Salmisen mukaan ymmärtää ”kokeellisuuden erityismuotona, fossiilisen modernin kokemuksen synnyttämänä erikoistapauksena” (s. 26).

Kuten Salminen toteaa, kirjan ”kokeellisuusnäkemys on luonteeltaan filosofis-spekulatiivinen” (s. 9), ei siis perinteisellä tavalla esteettinen, vaikka kokeellisuuden esteettistä puolta toki käsitellään. Tärkeintä on, että tekijän kokeellisuusnäkemys on ympäristöllinen

ja ennen kaikkea ”eetos, toimimisen ja olemisen tapa” (s. 9). ”Kokeellisuus ei siksi rajaudu taiteisiin eikä ’kokeellisen taiteen’ leimaan ja lajityyppiin, vaan se ymmärretään historiallisena, tiettyyn elämänmuotoon ja sille ominaisiin ilmiöihin kytkeytyneenä sekä niitä jatkuvasti muuttavana.” (s. 9)

Kirja koostuu Johdannosta ja kolmesta luvusta. Johdannossa kirjan ydinkysymykseksi nostetaan se, ”miten kokeellisuus olisi käytännössä ja teoriassa ymmärrettävä, jotta sillä olisi ratkaisevaa merkitystä nykytilanteessa, jossa (jälki) kapitalismi on kokemassa suurimpia kriisejä sitten syntymänsä” (s. 9–10). Historiallista avantgardea käsittelevä luku ei keskity yksittäisiin avantgardeliikkeisiin tai taiteilijoihin, ja se keskustelee avantgardetutkimuksen kanssa vain hyvin valikoivasti. Avantgarden poliittisia merkityksiä on tutkittu jo hyvin pitkään. Salminen kritisoi avantgardea ”energiasokeudesta”, mikä tuntuu tuoreelta, paikkansapitävältä ja tärkeältä, varsinkin kun se kytketään monen avantgardeliikkeen militantteihin retoriikkoihin ja tekoihin. Koska kokeellisuus on luonteeltaan muuttavaa, ei ole mielekäästä puhua avantgarden kuolemasta ja uudestisyntymisestä vaan siitä, että avantgarden ”(epä)traditiosta voi mutatoitua jotain, mille ei (ainakaan vielä) löydy nimeä” (s. 39). Modernia ja jälkimodernia ajatellaan uudelleen muun muassa jälkifenomenologian ja posthumanismin avulla suhteessa öljyyn ja siihen resurssien tuhlaamiseen, joka on mahdollistanut modernin elämäntavan viimeisen

150 vuoden aikana. Tämän periodisaation mukaan moderniteetti on öljyn epäkuolleen kiihdytyksen poikkeustila, jälkioderni aika on vasta alkamassa ja jälkiodernin kokeellisuuden vähimmäisehto olisi ei-fossiilisuus.

Salminen huomauttaa, että ”avantgarden historiaa käsiteltiin ja tutkittiin pitkään eurooppalaisten (miespuolisten) kumouksellisten taiteilijoiden kabinettina” (s. 39). Samalla hän mainitsee, että vaihtoehtoisia näkökulmia on avattu kiitettävästi kuluvan vuosikymmenen aikana. Se, että Salminen ei mainitse yhtään historiallisen avantgarden naistaitelijaa, tuntuu kuitenkin oudolta, vaikka on selvää, että hän pitää parhaana vaihtoehtona identiteettittömänä kollektiivina toimimisen, vetäytymisen ja luopumisen taktiikkaa, eikä hänen tarkoituksenaan ole käsitellä yksittäisten taiteilijoiden tuotantoja ja tekoja. Hän ei myöskään mainitse sen kummempin avantgardeja kokeellisuus-käsitteiden merkityksiä ja elämää eri puolilla maailmaa, vaan siihen viitataan vasta seuraavassa luvussa. Muutamaa esimerkkiä käyttäen (dadan leviäminen Japaniin, surrealismin Brasiliaan asti) Salminen väittää, että ”useimmat historiallisen avantgarden liikkeet pyrkivät ja onnistuivat levittäytymään kosmopoliittisesti varsin vaivatta, toisin sanoen ne pystyivät kääntymään helposti eri kielille ja muuttamaan uusille alueille” (s. 92). Kun otetaan huomioon aasialaiset, afrikkalaiset sekä muiden maapallon osien taiteet ja niiden suhteet modernismiin ja avantgardeen, asia on paljon monimutkaisempi, mikä olisi ollut paikallaan mainita.

Vaikka Salmisen perspektiivi on tietenkin korostuneen länsimainen/eurooppalainen, maailman perspektiivi avantgardeen olisi ansainnut enemmän tilaa teoksessa, jossa korostuu huolestuneisuus koko maapallon kohtalosta.

”Historiallinen avantgarde” -luvun viimeisessä alaluvussa lukijaa johdetaan, muun muassa Bataillen ajatuksia käyttäen, fossiilisen subjektin teoriaan, jota Salminen kehitti jo Lea Rojolan ja Karoliina Lummaan toimittaman *Post-humanismi*-kirjan (2013) artikkelissaan. Kokemuksellisenä rakenteena fossiilinen subjekti sitoo yhteen avantgardetaiteilijaa ja modernia maailmanporvaria. Jälkifossiilinen taide ja kokeellisuus, joita käsitellään seuraavassa luvussa, on tuotannon ja kulutuksen supistumisen aikakauden taidetta, mutta, kuten usein muistutetaan, nostalginen paluu esimoderniin aikaan ei tietenkään ole mahdollinen. Tämän luvun paras anti on ”primitivismiä”, ei-modernia ja etnofuturismia käsittelevä ala-luku, jossa tarkastellaan 1900-luvun avantgarden ei-moderneja juuria, sen eksotisoivaa, kolonialistista ja orientalistista lumoutumista ”primitiivisestä”, irrationaalisesta ja asubjektivisesta. Tämä traditio rinnastetaan tämän hetken kokeellisten virtausten lähtökohtiin. Sivilisaatiokriittinen Dark Mountain, isovenäläistä hegemoniaa vastustava etnofuturismi sekä brasilialainen *Movimento Antropófagoon* ovat oivaltavasti valittuja esimerkkejä, joiden avulla voi testata jälkifossiilisen taiteen kokemuksellisuuden muuttuvuuden sekä kokeellisen elämän mahdollisuuksia.

Kokeellisen elämän muotoihin keskitytään kirjan spekulatiivisimmassa ”Kokeellinen elämä” -luvussa, jossa korostuu painokkaimmin kokeellisen taiteen ja kaiken muun tekemisen erottamattomuus sekä se, että olisi tunnistettava kokeellisuuden riippuvuus hallitsemattomista ei-inhimillisistä voimista ja tutkittava kokeellisuuden sidoksia niihin. Jälkifossiilisen kokeellisen antitaide-elämän ihanteeksi Salminen nostaa uudella tavalla ymmärretyn autonomian ja antikapitalistisen omavaraisuuden – esimerkkeinä ovat muun muassa henkilöitymätön slovenialainen ”retrogarde”-projekti NSK ja Ian Hamilton Finlayn puutarhateokset, joiden paikallisuutta korostetaan. Samalla Salminen kehittää jo aikaisemmissa kirjoituksissa läsnä olevaa parasiittisuuden eli loisimisen teoriaa sekä kartoittaa ja kuvittelee fossiilisen kulttuurikäsitteen alasajoa. Olipa Salmisen ehdottamista ratkaisuista mitä mieltä tahansa, hänen loppuvaroituksensa, että valinkauhassa eivät enää ole ”taiteen rajat tai yhteiskuntajärjestys vaan elonkehän kokonaisuus” (s.132) on pakko ottaa vakavasti – filosofien, kirjallisuudentutkijoiden, kaikkien.

Viola Parente-Čapková